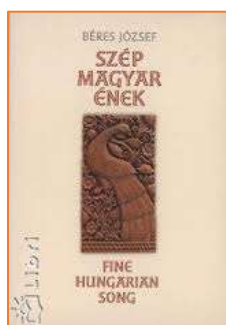

Petényi Katalin és Kabay Barna filmetűdje

Béres József énekeskönyvéről

Vajon mi készíthette a természettudományok jeles művelőjét, a kandidátusi cím viselőjét, a neves üzletembert, a Béres Vállalatcsoport elnökét, továbbá feleségével, Klára Asszonnyal a Béres Szőlőbirtok és Pincészet létrehozóját, hogy énekelni szerető közösségek számára dalgyűjteményeket szerkesszen s adjon közre? – töprengtem magamban a Szép magyar ének első kötetének megjelenése után. Az azóta eltelt évtized, a Béres családdal egyre szorosabbá váló kapcsolatom persze megadta a választ, amelyben valamiféle titkot hiába is keresnénk, mert nincs. Úgy képzelem el az anarcsi szülői házat, id. Béres József és családja otthonát, mint ahogy Sütő András láttatta azt a mezőségi emberek életén keresztül: „*Otthon, amidőn valamelyikünk hosszú és magányos útra indult, öregeink azt kérdezték: jól felöltöztél-e? Borod van-e? Hát éneket viszel-e magaddal? Vagyis védelmet a sötétség s az úti veszedelmek ellen.*”¹

Béres József a szülői házból hozott szép magyar énekek élményét 2009-ben énekgyűjtemény formájában – amely hallhatóvá vált dupla CD-én is² – osztotta meg a dalolni vágyókkal, majd ezt követte 2016-ban a Szép magyar ének második kötetének megjelenése. A szerző körültekintő volt abban a tekintetben, hogy a zenetudósok véleményét meghallgatva (Almási István, Dobszay László, Kallós Zoltán) a szerkesztői munkálatokra tekintélyes szakértőket (Bereczky János, Bubnó Tamás) kért fel. Béres József

óvatossága indokolt, hiszen jelentek meg korábban olyan dalgyűjtemények, amelyeket a szakma igencsak kritikusan fogadott. Nem így azonban a Szép magyar ének két kötetét, amelyet a recenzenseken (közülük Fittler Katalin³ idézzük: „*az antológia a gyakorlatban két fontos funkciót tölt be: egyrészt éneklésre (aktív muzsikálásra) inspirálja korunk emberét, másrészt ehhez repertoárt is kínál*”) kívül neves szakmabeliek (Almási István a kötet *magas színvonalát*, Dobszay László a kiadvány *hasznosságát* méltatja, Kallós Zoltán az *anyanyelvünk mellett a zenei anyanyelvünk ápolásának fontosságát* hangsúlyozza, Tolcsvay Béla egyenesen *nemzetmentésnek* gondolja, Erdélyi Zsuzsanna a Szép magyar ének küldetését pedig egy, az ebben a formában kevésbé használt latin szólásba tömöríti: *Cantare necesse est! / Énekelni szükséges!*) ajánlják a dalok szerelmeseinek.

¹A faláb törvénye. Sütő András beszélgetése Szokolczay Lajossal a gyermekkor játékaikról (1975)

Sütő András összes művei 1. A készülődés éjszakái – Pusztakamarástól Marosvásárhelyig. Helikon 2008

²AKOVITA Kiadó, 2012. Bubnó Tamás művészeti vezető irányításával közreműködnek: a Szent Efrém Férfikar, a Budapesti Énekes Iskola Koncertegyüttese, a Deák Diák Általános Iskola Kiskórusa és a Szent Kereszt Görögkatolikus Kórus, valamint mintegy negyven szólóénekes

³Béres József: Szép magyar ének. Fittler Katalin recenziója. Parlando, 2010/3.

A nyughatatlan Béres József, akit űzi, hajtja a tudat, hogy „a családokba, baráti társaságokba, közösségekbe az éneklés csodálatos örömét elvigye”, 2018-ban a két kötetet egy 847 oldalas vaskos kiadványba szerkesztett daloskönyvként jelentetett meg⁴.

A szerző szándéka világos, tiszta és nemes: „a legkülönfélébb alkalmakkor jól használható, gyakorlatias, széles forrásból merítő, igényes és érdekes” összeállítású énekeskönyv kerüljön a magyar családok asztalára. A költővel együtt vallja: „Megmondom a titkát, édesem a dalnak: Önmagát hallgatja, aki dalra hallgat. Mindenik embernek a lelkében dal van és a saját lelkét hallja minden dalban. És

akinek szép a lelkében az ének, az hallja a mások énekét is szépnek”.⁵

S ki másnak is ajánlhatná Béres József az énekgyűjteményét, mint az őt szeretettel körülvevő, és vele együtt szívből daloló *Feleségének, Klárikának, Gyermekének: Melindának, Marcellnek és Mersének*.

Szép magyar ének – művészfilmen

Rendhagyó már maga a gondolat is: filmes eszközökkel láttatni a Szép magyar ének szerzői

Kabay Barna és Petényi Katalin

szándékát, a gyűjtemény helyszínekhez kapcsolódó zenei anyagát, az élő néphagyomány gazdagságát a Kárpát-medencében. Persze, aki a Balázs Béla-díjas, valamint Érdemes művész Petényi – Kabay filmes művészpáros munkásságát mélyebben ismeri, tanúsíthatja, számukra a magyar örökség megőrkítése rendezői, forgatókönyvírói, produceri munkásságuk elidegeníthetetlen része. Ha most eltekintünk a szép mozi sikert hozó játékfilmekről⁶ és csupán az elmúlt évtized fajsúlyos témaválasztásait nézzük⁷, azt látjuk, hogy a rendszerváltoztatás előtti évtizedek ránk maradt s alig-alig kibeszélt öröksége művészi hitvallásuk origója.

Az atya, Béres József feltaláló életútját bemutató dokumentumfilm után semmi meglepő nincs abban, hogy Petényi Katalin, valamint Kabay Barna ezúttal a zenei anyanyelv használatának azt a módját választotta filmetűdje témájának, ahogy a Szép magyar ének történetében, a család zenei öröksége a fiú, Béres József által magyar örökséggé nemesült.

Béres Klára a díszbemutatón

Afféle énekes család vagyunk...

A film szándéka szerint annak ívét rajzolja meg a néző számára, ahogy az adatközlők felbecsülhetetlen értékű hangzó anyaga a népdalgyűjtők szakmai szitáján átjutva, színvonalas kiadványokon keresztül az önazonosságukra érzékeny pedagógusok, fiatalok közvetítésével szétterjed a Kárpát-medencében.

⁴AKOVITA Kiadó, 2018

⁵Babits Mihály: A második ének (1928)

⁶Joób Lázadás (1982), Hyppolit (1999), Meseautó (2000)

⁷Hitvallók és ügynökök (2009), Szigorúan ellenőrzött életek (2011-12), Kulák volt az apám (2014), Béres József életútja (2015)

Lírai nyitókép: hajnal a Gyimesben, és mire a Bartók által Gyergyóban gyűjtött *Annyi bánat a szívemen* kezdetű keserves harmadik versszakának végéhez érünk, szemünket már a lenyűgöző napfelkelte kápráztatja.

A Petényi Katalin író-rendező és Kabay Barna rendező-producer dramaturgiája a *Szép magyar ének* indítékának tudóját, Béres Józsefet helyezi a film középpontjába, aki a nézőt szakértelemmel, megnyerő stílusban kalauzolja a Kárpát-medencében, s ha kell érdeklődő beszélgetőtárs, amikor pedig a hangulat úgy hozza, riportalányával az éneket együtt is fújják... Erre azonban még visszatérünk.

Dr. Béres József

Almási István

A film kezdetén, emblematicus helyeken járunk: Béres József otthoni dolgozószobájában, akinek asztalát ezúttal népzenei kiadványok borítják, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetemen, valamint Kallós Zoltán tudományos műhelyében, Válaszúton. Ezekben a filmkockákban megerősítést kaphat a néző arról, hogy a *Szép magyar ének* megálmodója Bartók, Kodály, Kallós nyomdokain, a magyar dalról vallott gondolataik szerint fogott heroikus munkájához. A fényképen látható *Dobszay László* kivételével, megszólalnak Béres József szakmai segítői:

Bereczky János népzene-tudós (ahogy a filmben is hallható: Béres jobb- és balkeze), *Almási István* szilágysági népzene-kutató, *Bubnó Tamás* görögkatolikus egyházzene-sz, valamint *Dombóvári János* hegedűtanár, iskolavezető.

Nemzeti emlékhely születendőben...

A csonka-haza helyszíneiről a Szilágyság érintésével a *Fordulj, kedves lovam* kezdetű, Kallós által Válaszúton gyűjtött (és a képsorok alatt az ő énekhangján megszólaló), vélhetően bujdosóének kíséretével ér a néző a Mezősége. Remek dramaturgiával a harmadik versszaktól (*Porladozik csontja, feketeföld nyomja...*) hang és a kép már a legendás válaszúti népdal- és népzenei tábor helyszínére kalauzol, s amelynek végén, a tornácon megjelenik a Szent Öreg alakja.⁸

Kallós Zoltán

A beszélgetés során hallhatunk hitvallásáról: „*az anyanyelv, a zenei anyanyelv, a magyar*

mozgáskultúra” szentháromságáról, és a már szállóigévé váló figyelmeztető szavairól: „*Addig leszünk magyarok, amíg magyarul énekelünk és magyarul táncolunk!*”

Bizonyára tudatában vannak az alkotók annak a kegyelemnek, hogy ezeket a jelenetsorokat Kallós Zoltánról még rögzíthették...

⁸Helyénvalónak tartanánk ebben az esetben is Petőfinék a széphalmi Mesterre vonatkozó üzenetét: „*Kötelessége volna minden emelkedettebb lelkű magyarnak életében legalább egyszer oda zárandokolni...*”

Az adatközlők jóvoltából (akiket Kallós kedvesen „lányoknak” nevez) a derű, a humor is átleng a filmen. Ilyen mosolyra fakasztó epizód, amikor Béres József a már nehezen mozgó Mari néninek (Eke Péterné Simon Mária) felajánlja karját: *Itt vagyok én botnak! Milyen fiatal menyecském van, igaz?* Mari néni válasza: *Csak 83 éves...!* A Kallós Zoltán Alapítvány⁹ a világon egyedülálló néprajzi gyűjteményét bemutató egyik tiszaszobában, a Mari nénival folytatott beszélgetés folyamán egy pillanatra

felelevenedik Ceausescu Romániája is, amikor a hatalom a dalra „veszélyes fegyverként” tekintett...

És e rövid párbeszédén keresztül megtapasztalhattuk az adatközlők végtelenül természetes előadóművészi tulajdonságát is:

BJ: *Mari néni, én nagyon szeretem a Jaj de bajos, ki egymást nem szereti...*

Mari néni: (meg sem várva a mondat végét): *Énekeljem el?*

BJ: *Énekelje!*

Mn: *Na, jó!*

A film egyik katartikus élményét szerezte számomra közös éneklésük, amikor befejezésül a fenti keserves első versszakát Mari nénival együtt fújta Béres József¹⁰.

Valaki mindig van velünk, aki erőt ad...

A Mezőség és a magyar folklór másik kincsesbányájához furulyamuzsika kíséretével érkezünk Székre. Az itt felkeresett idős adatközlők úgy megnyíltak a vendégek előtt, hogy a beszélgetések, éneklések a néző érdeklődését folyamatosan izgalomban tartják: hol egy régi kiadványban fellapozott énekkel¹¹, hol pedig megkapó élettörténetekkel.

Tamásné Kertész Rózsi: Amikor édesanyámat temettük 1995-ben, hatvanöt unoka volt a koporsó mellett, hatvanöt unoka. (...) Édesanyám bízott az Istenben, hite volt. Mindig úgy előttem van, hogy ő nem keseredett meg, valaki mindig vele volt és erőt adott. Hát igen, valaki mindig van velünk, aki erőt ad... Mindig a mezőre vitt édesanyám magával, nem hagyott egyedül. Mentünk. S ahogy mentünk paszulyt szedni, vagy gyomlálni, vagy kévét szedni utána, ahogy édesapám kaszálta le, s akkor énekelünk. Édesapám is a kasza mellett, ahogy vágta a rendet a búzába. Ő is énekel, mi is vele, s az egészen a gyerekek. Aztán már meguntuk és kérdeztük édesanyámat, mikor megyünk már haza? Amikor vége lesz a nótának! De annak a nótának, annak az éneklésnek nem volt vége, csak este...

⁹A Kallós-kúriában kialakított intézmény épületegyüttese – a Szórványoktatási Központ, a Múzeum és Népművészeti Központ, a kézműves ház, a konferencia terem – megfelelő körülményeket biztosítanak kulturális, közművelődési, népművészeti, oktatási tevékenységeiknek, amelyek évente több ezer embert vonzanak Válaszútra.

¹⁰*Tele van a temető árka vízzel, / Tele van a szívem keserűséggel. / Jó az Isten, elapasztja a vizet, / Visszahozza a régi szeretőmet.*”

¹¹*Úgy elmennék, ha mehetnék, ha szabad madár lehetnék* kezdetű keservest Lajtha László gyűjtötte Széken.

A film egy másik torokszorító élményét egy református, egykor nyolc esztendeig volt egyházi éneklése nyújtotta. A tizedik éve egyedül élő Kovács Jóska bácsitól azt kérte Béres József, hogy a huncutkodó dal (*Szennyes ingem, szennyes gatyám...*) után egy egyházi éneket, vagy esetleg temetői éneket tudna-e még énekelni? Rekedtes hangján, ugyanakkor arcán üdvözült boldogsággal megszólalt az *Egyedüli reményem, ó Isten, csak te vagy* kezdetű ének három versszakkal.¹²

Lírai zárókép fogja keretbe az 57 perces filmet: a *Felkelék én jó reggel, hajnalba'* kezdetű karácsonyi köszöntő¹³ hallgatása közben költői képsorokban (Pap Ferenc, Tóth Zsolt, Csukás Sándor, Havasi József operatőröké az érdem) gyönyörködhet a néző: a víz felületén tükröződő felkelő nap, a felszálló ködből a víztükörben egyre inkább kirajzolódó falombok, hegyvonulatok, s az ének szövegével szinkronban a nap fénye által megvilágított Szűz Mária kőszobor arca.

A művészi képsorok a nézőt testben és lélekben újra kis-Magyarországra, az egyházi témájú beszélgetéshez vezetik vissza.

Bubnó Tamás

Nemcsak énekes, hanem templomjáró is a Béres család és az énekeskönyv egyházzenei fejezetében számomra különösen kedves görögkatolikus énekekről mondja az ismert egyházzeneész: „... a görögkatolikus hagyomány egy ugyan olyan, teljesen élő, folytonos, a népzenehez, a népzenei átörökítési úthoz hasonló hagyomány. A családokon belül mennek ezek a dallamok, rengeteg variánsa van, és ezért örültem nagyon, hogy egy ilyen kiadványban ott lesz a lehetőség – mint ennek a csodálatos népzenei kultúrának egy fontos szeleteként – a görögkatolikus énekek megjelenésére.”

Nem sokat ér, ha magunkban dalolunk...

Jobb, ha ketten összedalolunk! – idézi Kodályt az éneklés közösségépítő szerepéről elmélkedő, s kérdező Béres József. Bubnó Tamás¹⁴, fontosnak tartja, hogy a mai fiatalok, akik az internetet használják egy bizonyos célra, rákattintsanak azokra a fantasztikus zenékre is, amiket ők nem ismerhetnek s nekik ezt meg kell mutatni. *Vannak olyan zenék, amik a mai zenei környezetbe – ami nem egy egészséges környezet, sok benne a „mocskok”, műanyag zenék tízezrei hangzanak el – belekerüljön a Kékszakállú, az már az én felelősségem. Mert, hogy bele tud kerülni, azt tapasztalatból mondom, hogy bele. És a jó népzene is belekerül, és a gregorián ének is, és fújják! Ezek azok a momentumok, amik fontosak, ezért csináljuk az énekes iskolát is, hogy a gyerekek ezt a bizonyos „IS”-kultúrát megkapják* – fogalmazott Bubnó Tamás.

¹²Ennek az – egyébként a Szép magyar ének daloskönyvben nem szereplő – éneknek írója Fejes István (1838-1913) tiszáninneri püspök, aki a református énekeskönyv megújításának előkészítő munkálatait még sátoraljaújhegyi lelkipásztorként 1878-ban indította el. Fejes István énekének dallama ebben a formában 1900 körül alakult ki. (Csomasz Tóth Kálmán: Dicsérjétek az Urat – Tudnivalók énekeinkről. 276. Református Pedagógiai Intézet)

¹³1963. Lészped (Moldva), Kallós Zoltán és Sztanó Pál gyűjtése

¹⁴Liszt-díjas, a Budapesti Énekes Iskola (1988- művészeti vezető), a Magyar Örökség-díjas Szent Efrém Férfikar (2002-) alapító-művészeti vezetője

A filmes csapat Sátoraljaújhelybe is ellátogatott, hogy hírét adja annak az önazonosságot erősítő, közel három évtizedes nevelési programnak, amely a hangszeresek számára a verbunkos¹⁵ zenei stílusának az elsajátítására, a dalosok pedig a Szózat-éneklő versenyeken keresztül „szabadon választottként” a Béres-énekeskönyvből kijelölt történelmi énekek megismerésére, megkedveltetésére nyújt kiváló lehetőséget. A Lavottaházban, egy forró júniusi estén felvett beszélgetés során Dombóvári János¹⁶ Sütő Andrást idézve – „*az anyanyelv és a zenei anyanyelv páros szárnya révén lehetünk önmagunk, bármelyiktől fosztana meg a sors, bénák maradunk*” – erősítette a magyar dal, így a *Szép magyar ének* közösségépítő, nemzetet megtartó szerepét.

Dombóvári János

A film üzenetéről

A film alkotói az elhangzott énekekkel, a bemutatott táncokkal a magyar anyanyelv, a zenei anyanyelv és mozgáskultúrájának azt a Kodálytól, Kallóstól, Sütőtől idézett gondolatát fejezik ki a filmművészet eszközeivel, amely feltétele a magyarságunk mély megélésének, valamint megmaradásunknak. És figyelmeztetés van az énekek verssoraiban is, no meg keserves üzenet:

Idegen földre ne siess...

*Idegen földre ne siess,
Amíg hazádba megélhetsz.
Ne menj messze földre lakni,
Míg hazádba meg tudsz élni.*

Fordulj, kedves lovam...

*Idegen országban idegen emberek,
Járok az utcákon, senkit nem ismerek.
Szólanék hozzájuk, de ők nem értenek,
Ezen az én szívem, de nagyon kesereg.*

A film újabb katarziszt éltem meg, amikor Bubnó Tamás és Béres József a görögkatolikusok karácsony éjjelén felhangzó Izaiás próféta énekét – a Hit üzeneteként – közösen intonálták:

Velünk az Isten, értsétek meg, nemzetek, és térjetelek meg, mert velünk az Isten.

De üzenet Béres Merse alakja is a filmben, aki szemmel láthatóan összekötötte sorsát a népzenevel: kiválóan táncol, muzsikál és énekel.

¹⁵ „A verbunkos, amely segített magyarrá lenni, segített magyarnak maradni és segített Európában helytállani.” Szabolcsi Bene: A magyar zenetörténet kézikönyve. Budapest: Zeneműkiadó, 1955, 41. o.

¹⁶ Mélyhegedű-történelem-ének szakos tanár, a Lavotta János Alapfokú Művészeti Iskola nyugalmazott igazgatója (1987-2018), a Lavotta János Kamarazenekar alapító-művészeti vezetője (1990-), a Széptan Alapfokú Művészeti Iskola alapító-fenntartója (1996-), Lavotta kutató, a Magyar Ezüst Érdemkereszt (2018) állami kitüntetés birtokosa.

Édesatyja a Szép magyar ének kötetével kapcsolatos dolgát elvégezvén a továbbfejlesztése tekintetében gyermekeire és a következő generációra gondol: „Különös tekintettel a már népzeneész, nagybögős Merse fiamra, hogy egyszer veszi majd a bátorságot és újabb szép magyar énekeket gyűjt ennek a kötetnek folytatásaiba – hangzik az atyai üzenet.

Utoljára hagytam a Szép magyar ének kötetének egyik legbecsesebb és a történelmi megítélés szempontjából igen találó elemzését, méltatását. Mit is mond Bereczky János¹⁷?

„A második kötettel kapcsolatban nekem a 12 pont jutott eszembe. Az utolsó pont így hangzott az ő falragaszaikon: UNIO, amit ma már magyarázat nélkül senki meg nem ért, akkor azonban mindenki tudta és értette, hogy az Erdéllyel való unióról van szó, amit a Habsburgok folyamatosan szabotáltak. Aki kézbe veszi a második kötetet, azonnal észre fogja venni, hogy az anyag túlnyomó többsége erdélyi. Valamiféleképpen negyvennyolcas atyáink 12. pontja valósult meg. Nem a térképen ugyan, de a közös dalolásban. És ha a közös dalolásban, akkor egyre mélyebben gyökerezve a szívekben és az eszekben. És ki az, aki azt mondja, hogy ami a szívekben és az eszekben van, az semmit nem ér? Talán ezt tartom legfontosabb értékének, legfeltűnőbb értékének, legbátrabb értékének a második kötetnek, ezt, hogy az UNIO-t ilyen formában megvalósította.”

Bereczky János

A Szép magyar ének második kötetének dalai minden bizonnyal gyógyír Trianon fájdalmára is...

¹⁷Bereczky János, az MTA Zenetudományi Intézet népzene-kutatója, Szabolcsi Bence-díjas

A film alkotói, közreműködői a díszbemutatón a Duna Palota színpadán